

Viipurin Suomalaisen
Kirjallisuusseuran
toimitteita
12

HELSINKI 1998

ISSN 1236-4304

Lappeenrannan Kirjapaino Oy 1998

Pirjo Uino

Luovutetun Karjalan muinaislinnoista

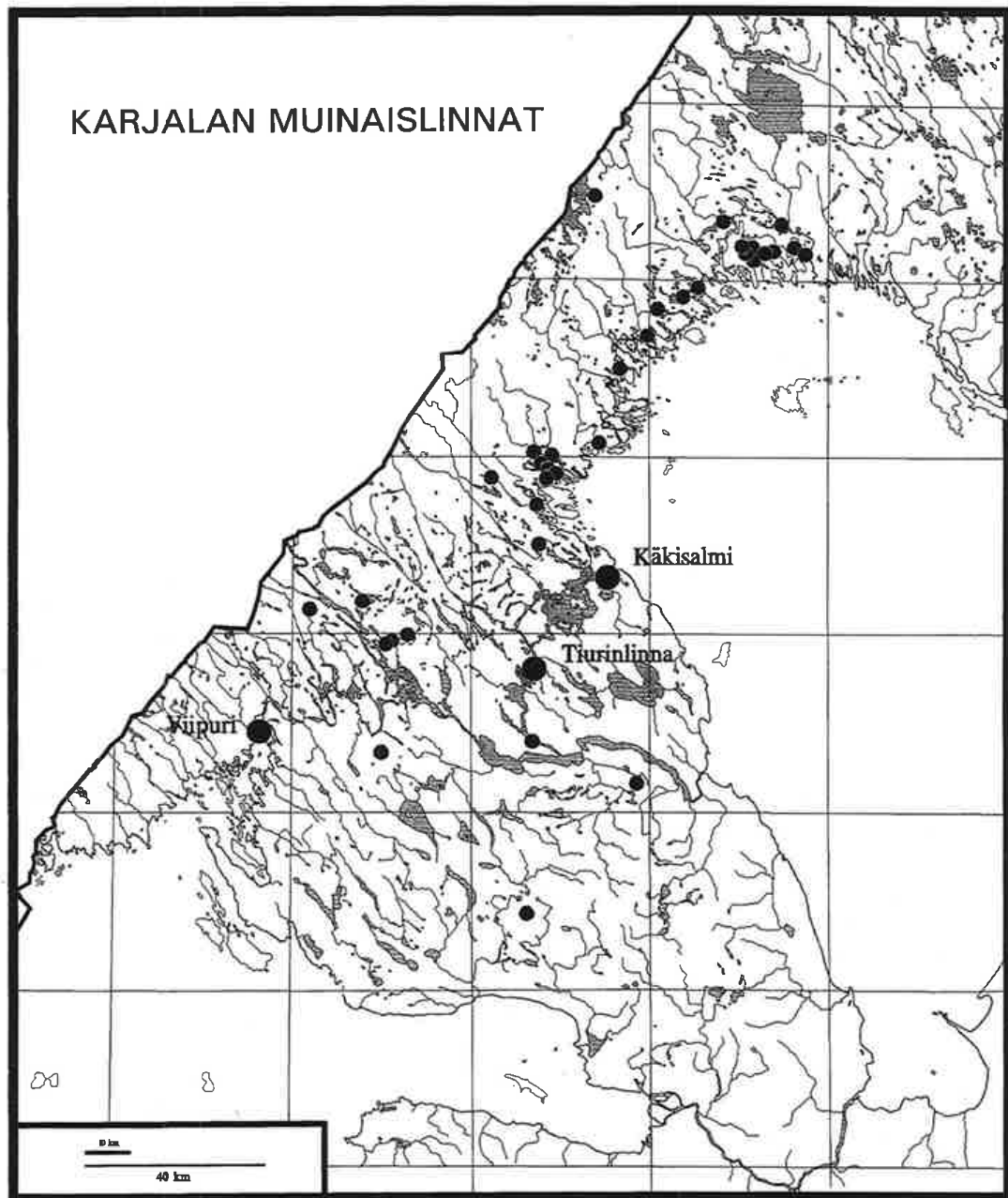
Muinaislinnat ovat korkeita maastokohtia tai saaria, joissa on todettu ihmiskäden aikaansaamia kivi- tai maavalleja tai muita ihmisen muinoin tekemiä rakennelmia. Muinaislinnojemme tutkimuksen pioneeri oli arkeologi Hjalmar Appelgren (1853–1937, vuodesta 1906 Appelgren–Kivalo). Väitöskirjassaan *Suomen muinaislinnat* (1891) hän esitteli Suomesta yli 360 paikkaa, joissa oli nähtävissä vallituksia tai joissa nimitys *linnavuori*, *linnamäki*, *linnasaari* tai muu *linna*-yhdistein paikannimi viittasi varustettuun kohteeseen.

Appelgrenin tutkimukselle oli jo tuolloin raivannut tietä pastori H. A. Reinholm, joka oli koonnut muinaislinnoja koskevia tietoja ja paikallistarinoita¹ ja joita Appelgren saattoi hyödyntää. Reinholm oli suunnitellut muinaislinnoja koskevaa julkaisuakin, mutta työ jäi tekemättä.² Appelgren käytti hyväkseen myös Kust. Killisen ja arkeologi Theodor Schvindtin kokoamia tietoja.³ Muinaislinnojemme problematiikkaa on käsitelty suomalaisessa tutkimuksessa myöhemmin eri yhteyksissä.⁴

Karjalan paikannimistössä on runsaasti linnoja ja valvontaa merkitseviä nimiä, mutta nimien alkuperä on usein epäselvä. Erityisen paljon *linna*-nimiä on sekä Laatokan luoteisrannalla että Vuoksen alueella.⁵ *Linna*-yhdisteiset paikannimet voivat kuitenkin tarkoittaa ylipäänsä vain poikkeuksellisen korkeaa, jylhää, jyrkkärinteistä ja vaikeapääsyistä kalliota – ilman että sillä olisi koskaan ollut linnan tehtävää. Kansanperinteessä linnoiksi on kutsuttu myös luolamuodostumia, joiden käytöstä pakopaikkoina on säilynyt perimätietoa.⁶

Suomen entisestä Karjalasta Appelgren mainitsee teoksessaan noin 70 'muinaislinnaa'. Itse olen tässä määritellyt muinaislinnoiksi vain sellaiset kohteet, joissa esiintyy kivivalleja tai muita todennäköisesti epäluontaisia rakenteita. Tällaisia kohteita olen kirjannut yhteensä 39.⁷ Olen kelpuuttanut mukaan myös kaksi linnaksi kutsuttua luolamuodostumaa, vaikkakaan niiden esihistoriallisesta käytöstä ei ole takeita. Epävarmoja ja vahvistamattomia muinaislinnoja on ainakin 40. Joskus lähteissä mainitut 'kivivallit' ovat geologisia muodostumia tai myöhempiä karja- tai muita aitauksia.

Kivivallien puuttuminen ei toisaalta takaa, etteikö kohteessa olisi joskus ollut puuvarustus. Esihistorialliset löydöt eivät liioin ole todiste muinaislinnasta, koska monilla linnoilla ei ole suoritettu kaivauksia ja kaivauksissakin saadut löydöt ovat niukkoja ja vaikeasti ajoitettavia. Esinelöydöt eivät myöskään välttämättä ajoita sitä vaihetta, jolloin mäki on linnoitettu.

Luovutetun Karjalan muinaislinnoja.

Antrea: Iivola Linnavuori, Kaukola Linnamäki, Koilinna, Sokaanlinna; Harlu: Läskelä-Joensuu Linnavuori; Heinjoki: Linnalammen kukkula; Hiitola: Kopsala Linnavuori, Raivattala Linnavuori; Impilahti: Mäkisalo, Lapinsaari; Jaakkima: Suur-Mikli Linnamäki, Korteela Linnamäki; Jääski: Kärniemi Linnavuori; Kaukola: Koverila Linnavuori; Kivennapa: Kivennapa Linnamäki; Korpiselkä: Kirkonkylä Linnavuori (ei näy kartalla); Kurkijoki: Hämeenlahti Linnavuori, Loppotti Linnamäki, Korpisaari Rantalinnamäki, Korpisaari Linnamäki, Riuhtu Suurmäki, Kuuppala Jäämäki, Tervu Linnasaari; Käkisalmen: Käkisalmen Linna; Lumivaara: Osippala Linnavuori; Rautu: Vehmainen Linnamäki, Räisälä: Tiurinlinna; Sortavala: Paasonvuori, Tokkarlahden Linnasaari, Rautalahti Linnavuori, Tokkarlahti/Tukianmäki Linnavuori, Hiiretsaari, Lieritsaari, Anttilanniemen Linna, Hulkonvuoren Linna, Pusula Linnamäki; Uukuniemi: Sastavinmäki; Viipuri: Viipurin Linna; Vuoksela: Venäjänsaari.

Sekä Appelgren että Schvindt suorittivat 1880–90 -luvuilla arkeologisia kaivauksia Karjalan muinaislinnoilla (mm. Kurkijoen Lopotin Linnamäellä ja Hämeenlahden Linnavuorella, Räisälän Tiurinlinnalla ja Käkisalmen Linnassa).⁸ Viipurin Linnan tutkimukset olivat luonteeltaan pikemminkin rakennushistoriallisia kuin arkeologisia.⁹ Appelgren teki linnoilta myös mittaus- ym. piirroksia ja dokumentoi piirtämällä taidokkaasti linnamäkien siluetteja tai niiden laelta avautuvia maisemia. Joidenkin kohteiden kuvaukset hän kirjoitti pelkkien kuulopuheiden ja aiemmin muistiin merkittyjen kansantarinoiden perusteella käymättä itse paikan päällä. Kansan kertomukset mäillä olevista kivivalleista jäivät siten todistamatta, eikä useimpia kirjassa Karjalasta mainittuja epävarmoja linnoja ole myöhemminkään tutkittu.

Sittemmin tutkimukset Karjalan muinaislinnoilla laantuivat vuosikymmeniksi. Venäläiset arkeologit käynnistivät kaivaukset uudestaan 1970-luvulla. Laajempia tutkimuksia on tehty Räisälän Tiurinlinnalla, Käkisalmen Linnassa, Viipurin Linnassa, Sortavalan Paasonvuorella, Kurkijoen Lopotin Linnamäellä ja Hämeenlahden Linnavuorella sekä Jaakkiman Suur-Miklin Linnamäellä ja Impilahden Mäkisalons muinaislinnalla.¹⁰

1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa arkeologisia tutkimuksia tehtiin suomalaisvenäläisenä yhteistyönä mm. Käkisalmen Linnassa. Monitieteisessä hankkeessa oli arkeologian ohella edustettuina myös paleoekologia ja arkeobotaniikka sekä ajoitusmenetelmistä radiohiiliajoitus ja dendrokronologia.¹¹

Tarkastelen seuraavassa Karjalan muinaislinnojen topografiaa, linnoilla todettuja varustuksia ja muita rakenteita sekä linnojen ajoitusta. Linnojen funktioon liittyy kysymys niiden rakentamiseen vaikuttaneista tekijöistä: yhteisön sosiaalisesta organisaatiosta ja linnojen poliittis-historiallisesta taustasta. Kaikkia muinaislinnoihin kytkeytyviä teemoja (esim. sodankäynnin strategiat, linnojen varustuksen edellyttämä työmäärä) ei tässä yhteydessä käsitellä, koska aihepiiriä on – myös Karjalan muinaislinnojen kannalta – melko äskettäin perusteellisesti tarkasteltu.¹²

Linnojen topografiasta ja rakenteista

Karjalan muinaislinnat ovat enimmäkseen jyrkkiä ja vaikeapääsyisiä kallioita, harvemmin mäenharjanteita. Mantereen linnat ovat yleensä lähellä jotakin vesistöä, järveä tai jokea. Matalille harjupohjaisille saarille on varustettu kolme Vuoksen vesistön linnaa: Käkisalmen Linna, Räisälän Tiurinlinna ja Vuoksen Venäjänsaari. Linnoja on myös pienillä kalliosaarilla (Sortavalassa mm. Tokkaralahden Linnasaari, Hiiretsaari ja Lieritsaari sekä Viipurin linna). Sortavalan ja Kurkijoen alueella monet linnat sijaitsevat Laatokan saaristossa suuremmilla saarilla, ja vesi muodostaa näissäkin ainakin yhdelle sivulle luontaisen suojan.

Yli puolet linnoista kohoaa läheisestä vesistöstä tai mäen juurella olevasta maanpinnasta yli 30 m korkeuteen. Sortavalan Paasonvuori ja Impilahden Mäkisalo ovat korkeimmat (yli 70 m mpy) selvästi varustetut linnat. Parikymmentä muinaislinnaa sijaitsee Laatokan rannalla tai sen välittömässä läheisyydessä. Mikäli Laatokan rautakautinen vedenpinnan taso arvioidaan 8–10 m nykyistä merenpintaa ylemmäksi,¹³ muutamat kohteet (mm. Sortavalassa Rautalahden Linnavuori ja Anttilanniemen Linna) näyttäisivät ainakin rautakauden alkupuolella olleen saaria tai vain matalan kannaksen mantereeseen yhdistämiä niemiä. Paasonvuori, sisimpänä saariston suojassa sijaitseva Sortavalan alueen linna, on ollut Helylänjoen kautta läheisessä yhteydessä Laatokkaan.

Korkeat mäet ja kalliopaljastumat ovatkin luonteenomaisia Laatokan luoteis- ja pohjoisrannan topografialle. Kurkijoen ja Sortavalan saaristossa maasto on paikoin hyvin

jyrkkäpiirteistä. Jo Kaukolan pohjoisosat muistuttavat osittain Laatokan pohjoispuolen kallioisia seutuja. Kannaksella kallioperä on näkyvissä harvemmin. Ei vain läntisellä Kannaksella vaan myös monissa keski- ja itäosien kunnissa (mm. Kivennapa, Pyhäjärvi, Rautu, Sakkola, Valkjärvi) kallioperä on joko aivan kokonaan tai ainakin suurimaksi osaksi kätöksessä kvartaarikerrostumien alla. Korkeuserot voivat silti olla huomattavia. Yleensä hiekka- ja moreenimaat muodostavat luode-kaakko-suuntaisia selänteitä. Vuoksen yläjuoksulla Antreassa ja Vuoksenrannassa kallioperä pistää kuitenkin paikoin näkyviin.¹⁴ Muualla Kannaksella on voitu käyttää puolustuspaikkoina hiekkamäkiä tai Vuoksen saaria. Mäkien ollessa viljelykelpoisia niiden laelle tehdyt vallit ovat saattaneet aikojen saatossa kadotakin; esim. Raudun Vehmaisten Linnamäen vallit on mahdollisesti hävitetty kaskeamisen yhteydessä.¹⁵

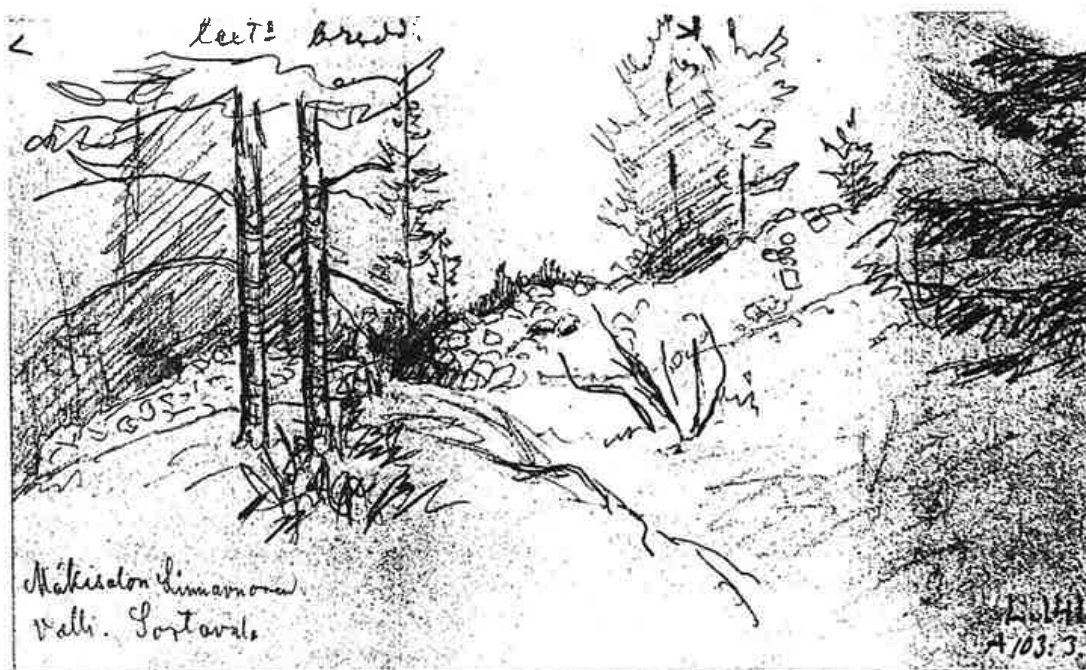
Kivistä ladottuja valleja esiintyy muinaislinnojen laella, lähinnä niiden loivimmilla kohdilla, jotka eivät muuten ole riittävän jyrkkiä estääkseen nousun vuoren päälle. Poikkittaisia valleja on toisinaan myös pesälinnoille johtavissa solissa. Näin ollen vallit voivat muodostaa ikäänkuin kaksinkertaisen varustuksen. Sellaisia on todettu ainakin Kurkijoen Hämeenlahden Linnavuorella ja Sortavalan Tokkarlahden Linnasaarella. Vallit on rakennettu pelkistä kivistä ilman sitovaa laastia. Joillakin linnoilla vallit ovat joko kauttaaltaan tai osittain maansekaisia. Nurmeltuneiden vallien pelkkä ulkoinen tarkastelu ei kuitenkaan riitä, vaan kaivaustutkimukset olisivat tarpeen niiden rakenteen selvittämiseksi. Monilla linnoilla valleissa on porttien tapaisia aukkoja.

Joillakin linnoilla vallit ovat selvästi suoranurkkaisia (mm. Impilahti Mäkisalo, Lumivaara Osippala, Sortavala Anttilanniemen Linna ja Hulkonvuoren Linna, Uukuniemi Sastavinmäki). Kehävallit myötäilevät usein kaarevasti maaston muotoja. Karjalan linnojen rakennustekniikassa on paljon yhtymäkohtia Suomen muihin muinaislinnoihin.¹⁶ Vaikka yhteyksiä lännen ja idän välillä on ollutkin, linnojen kivivallien sijoittamiseen ja rakenteeseen ovat vaikuttaneet kuitenkin ensisijaisesti paikalliset olosuhteet. Jussi-Pekka Taavitsainen huomauttaa aiheellisesti, että Sortavalan ja Kurkijoen osittain liuskeisen kallioperän kiviaines on ollut otollinen säännöllisten vallien kokoamiselle ja ettei kysymys ole etnisestä tai kronologisesta piirteestä.¹⁷

Kaivauksissa saatu tieto mahdollisista puuvarustuksista on perin niukkaa. Viipurin Linnassa on sen tutkijan V. A. Tjulenevin mukaan saattanut olla jonkinlainen paaluaitaus ennen kivilinnan rakentamista.¹⁸ Käkisalmen Linnan hirsirakenteiden tulkinta on tässä suhteessa epävarma, mutta saaren ristiretkiaikaisesta käytöstä ei esinelöytöjen ja radiohiiliajoitusten valossa ole epäilyksiä.¹⁹ Kurkijoen Hämeenlahden Linnavuorella havaitut hiiltyneet hirrenkappaleet on tulkittu sortuneiden puuvarustusten jäännöksiksi.

Rakennusten merkkejä kaivauksissa on todettu Kurkijoen Lopotin Linnamäeltä ja Hämeenlahden Linnavuorelta, Räisälän Tiurinlinnalla, Sortavalan Paasonvuorelta, Käkisalmen Linnasta ja Viipurin Linnasta. Useimmat rakennusjäänteet ovat matalia kiviperustoja tai merkit muuten viittaavat lamasalvosrakennuksiin.²⁰ Vallien sisäpuolelta on toisinaan tavattu myös sammaloituneita kivikasoja ja noensekaisia maakumpuja, jotka saattavat olla heittokivikasoja, tulisijoja, jätekasoja tai veden kuumentamiseen käytettyjä sirpalekivikasoja.

Jonkinasteista kulttuurikerrosta on havaittu kaikilla niillä muinaislinnoilla, joista on saatu runsaammin esinelöytöjä. Selvimmin ihmistoiminta on jättänyt jälkensä maaperään Kurkijoen Lopotin Linnamäellä ja Hämeenlahden Linnavuorella, Räisälän Tiurinlinnalla, Sortavalan Paasonvuorella, Käkisalmen Linnassa ja Viipurin Linnassa. Hämeenlahden Linnavuorella ja Tiurinlinnalla tehdyt havainnot kivivallin alle ulottuvasta kulttuurikerroksesta viittaavat siihen, että kohteissa olisi oleskeltu ennen niiden va-

Impilahden Mäkisalons linnan kivivallia. Piirros Hjalmar Appelgren 1888. Museovirasto.

Impilahden Mäkisalons linnan kivivallia. Paikka on sama kuin Appelgrenin piirroksessa (vrt. kuva 2) yli 100 vuotta aikaisemmin. Kuva P. Uino 1992.

rustamista. Tämä lienee myös merkki niiden pitkäaikaisesta käytöstä. Monilla linnoilla kulttuurikerroksen ohuuden tai täydellisen puuttumisen syynä voi olla myös kallio-peräinen alusta, jonka ohut humuskerros on ollut altis veden ja tuulen aiheuttamalle kulutukselle.

Arkeologiset havainnot tukevat oletusta, että tietyillä kasvilajeilla on selvä kytkentä esihistorialliseen, nimenomaan rautakautiseen asutukseen. Kasveja on kuljettanut myös muinainen maa- ja vesiliikenne. Arkeofyyteiksi eli muinaistulokkaiksi nimitetään niitä kasvilajeja, jotka ovat kulkeutuneet ja asettuneet kasvupaikalleen ihmistoiminnan vaikutuksesta kauan sitten, mahdollisesti esihistoriallisena aikana.²¹

Etenkin Kurkijoen muinaislinnojen (Lopotti, Hämeenlahti, Jäämäki, Soskua, Tervu) kasvistosta on paljon tietoja. Kasvitieteilijä Veli Räsänen mukaan kevätkynsimö (*Erophila verna*) on niillä yleinen laji.²² Kimmo Seppänen on kiinnittänyt huomiota Hämeenlahden Linnavuoren ja Janakkalan Hakoisten Linnavuoren lajiston samankaltaisuuteen, millä hän perustelee oletusta hämäläisten eränautinta-alueen ulottumisesta Laatokan rannalle.²³

Sekä luonnon- että kulttuurikasvina esiintyvää humalaa (*Humulus lupulus*), jota tarvittiin oluenpanossa, olen tavannut mm. Räisälän Tiurinlinnalla. Kurkijoelta on tieto humalan esiintymisestä mm. Kuuppalan Jäämäen linnavuoren kupeelta.²⁴ Lääkekasvina käytetty keltamo (*Chelidonium majus*), jota pidetään arkeofyyttinä tai ainakin tulokkaana ja joka on hyvin yleinen keskiaikaisten linnojen läheisyydessä,²⁵ kukoistaa

Impilahden Mäkilampi linna Laatokalta. Kuva P. Uino 1992.

*Näköala Impilahden Mäkisalonn linnalta Laatokalle. Taustalla Lapinsaari, jossa myös on kivi-
valleja. Kuva P. Uino 1992.*

edelleen Käkisalmen Linnan muureilla. Räsänen totesi lajin lisäksi Kurkijoella Hämeenlahden Linnavuorella ja Lopotin Linnamäellä.²⁶ Kasvistotutkimuksella on vastaisuudessa paljon annettavaa arkeologialle.

Linnojen ajoituksesta

Useimpien Karjalan muinaislinnojen rakentamisaika ja mahdollinen käytön ajankohta jäävät löydötömyyden vuoksi pelkän arvailun varaan. Luonnontieteellisiä ajoitusmenetelmiä on toistaiseksi sovellettu runsaammassa määrin vain Käkisalmen Linnan aineistoon. Räisälän Tiurinlinnan, Kurkijoen Lopotin Linnamäen ja Sortavalan Pääsonvuoren laaja-alaisissa kaivauksissa ei valitettavasti otettu lainkaan radiohiiliajoitukseen kelpaavaa ainesta. Luonnontieteellisten ajoitusten puute haittaakin ajoitusksymysten seikkaperäisempää tarkastelua.

Linnojen löytöaineisto edustaa usein pitkäkäyttöisiä esinetyyppejä (työvälineitä ja niiden katkelmia) ja on ajoittamisen kannalta epäkiitollista. Ajoittamiseen soveltuvia esineitä, koruja ja aseita, on vain muutamilta linnoilta. Niidenkin perusteella voidaan rajata vain korkeintaan paikalla oleskelun ajankohta, ei sen linnoittamisaikaa. Metaliesineiden kohdalla on otettava huomioon myös mahdollisuus, että ne on tuotu muualta ja tarkoitettu sepän raaka-aineeksi uusiokäyttöön.²⁷

Linnoilta löytynyt keramiikka on ajoittamisen kannalta tärkeää, mutta siihenkin liit-

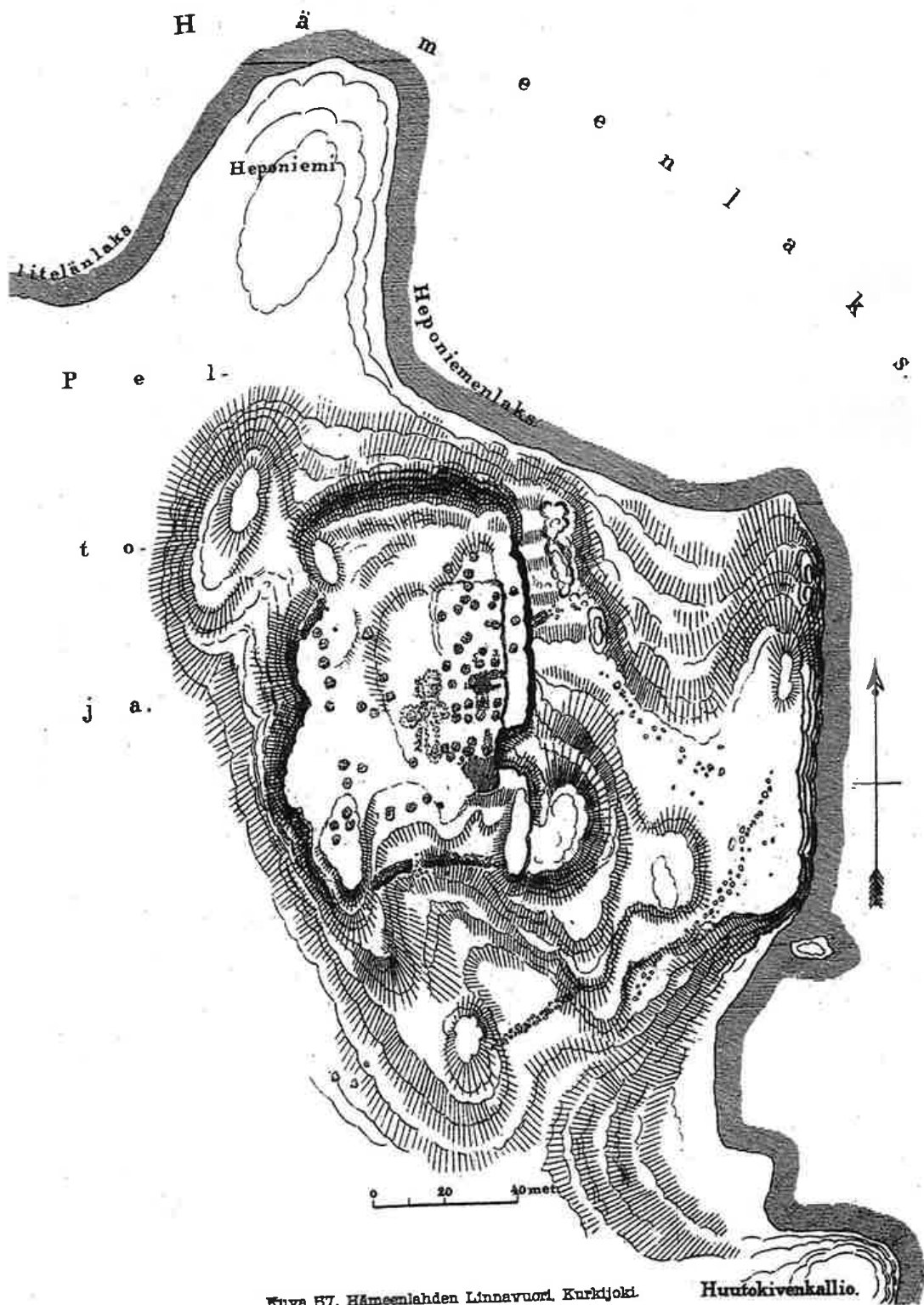

Kurkijoen Hämeenlahden Linnavuori kuvattuna Iivonniemestä. Kuva P. Uino 1989.

tyy ongelmia. Kuten Taavitsainen on huomauttanut, rautakauden ja keskiajan keraamisen aineiston kronologia ei ole selvä.²⁸ Räisälän Tiurinlinnan ja Sortavalan Paasonvuoren saviastia-aineistossa on jonkin verran ns. käsin tehtyä rautakauden tyyppistä keramiikkaa. Valtaosa linnojen keramiikasta on dreijattua ns. slaavilaista keramiikkaa. Novgorodissa käsin tehdyn keramiikan valmistus päättyy 900-luvun loppuun mennessä ja dreijatun keramiikan valmistus alkaa jo saman vuosisadan puolivälissä.²⁹ Teoriasa on siten mahdollista, että Karjalastakin löydetty dreijattu keramiikka olisi jo viikinkiaikaista.

Vanhin Karjalan muinaislinnoilta löydetty esine on Kurkijoen Lopotin Linnamäen kivikautinen taltta, mutta linnan ajoituksen kannalta esine on tietenkin toisarvoinen. Räisälän Tiurinlinnalta on löytynyt tietynlaista vanhemman metallikauden keramiikkaa (500 eKr. – 300 jKr), joka on lajinsa ainoa edustaja Karjalan kannaksella.³⁰ Keramiikka ei sinällään merkitse, että Tiurin linnasaari olisi vielä tuolloin ollut varustettu. Jos nämä löydöt jätetään huomiotta, vanhimmat Karjalan muinaislinnoilta löydetty esineet ovat Käkisalmen Linnan merovingiaikaiset (700-800 jkr.) korut.³¹ Aikavälille 800–1100 jKr. kuuluvaa materiaalia esiintyy paitsi Käkisalmen Linnan myös Lopotin Linnamäen, Hämeenlahden Linnavuoren, Tiurinlinnan, Paasonvuoren ja Viipurin Linnan aineistoissa. Merkitsevätkö nämä löydöt sitä, että kyseiset kohteet on linnoitettu jo tuohon aikaan?

Muinaislinnoilta löytynyttä ristiretkiaikaa vanhempaa esineistöä on selitetty eri tavoin. Svetlana Kočkurkina ei yhdistä Paasonvuoren viikinkiajan esinelöytöjä varsinaisesti muinaislinnan aikaan vaan arvelee, että mäen laella olisi ollut polttokalmisto ennen linnan 1100–1200-luvulla tapahtunutta rakentamista.³² Hän ei ole kuitenkaan esittänyt mielestäni tarpeeksi aineistoa polttokalmiston tueksi. Topografinen sijainti on hy-

Kurkijoen Hämeenlahden Linnavuoren laki valleineen. Piirros Hjalmar Appelgren 1888 (Appelgren 1891, kuva 57).

vin epätyypillinen kalmistolle. Kalmiston tunnusmerkitkin ovat epäselvät, joten yhdyntässä aiemmin jo Taavitsaisen esittämään kritiikkiin.³³

Taavitsainen ei pidä todennäköisenä, että Karjalan linnoja voisi ajoittaa varhaisen esineistön perusteella merovingi- tai viikinkiaikaan. Hän on huomauttanut, että kaikki tähänastiset, joskin harvalukuiset Karjalan muinaislinnojen luonnontieteelliset ajoitustulokset ovat varhaisinta esineistöä huomattavasti myöhempiä. Taavitsainen on vedonnut myös siihen, ettei Käkisalmen seudulta – Käkisalmen Linnan löytöjä lukuunottamatta – olisi ristiretkiaikaa vanhempia kiinteitä muinaisjäännöksiä tai esinelöytöjä.³⁴ Tämä ei kuitenkaan enää pidä paikkaansa Käkisalmen Suotniemen uusimpien radiohiiliajoitustulosten valossa.³⁵ Viikinkiajan esineistöä on nimenomaan niiltä muinaislinnoilta, joita ympäröiviltä seuduilta on todettu myös saman ajan asutusta (Kurkijoen Lopotti, Käkisalmen Linna, Räisälän Tiurinlinna, Sortavalan Paasonvuori).

Taavitsainen on viitannut eräiltä Karjalan ja muun Suomen muinaislinnoilta tavatuihin sepän työvälineisiin ja rautakuonaan, jotka osoittavat linnoilla harjoitetun metallurgiaa (mm. Kurkijoen Lopotin Linnamäki ja Hämeenlahden Linnavuori, Käkisalmen Linna, Räisälän Tiurinlinna, Sortavalan Paasonvuori). Linnoilta löydettyissä sulaneissa ja katkelmallisissa ristiretkiaikaa vanhemmissa metalliesineissä on runsaasti nimenomaan naisten pronssikoruja. Taavitsainen on selittänyt ne sepän pajaan varastoiduksi romumetalliksi, joka olisi peräisin ryöstetyistä polttohaudoista. Linnojen käyttö kuului siten vasta ristiretkiaikaan ja/tai keskiaikaan.³⁶

Katkelmallisen metalliesineistön tulkinta vain sulatusta varten kootuksi raaka-aineeksi on huomionarvoinen mutta ainoana selityksenä liian yksioikoinen. Kurkijoen Lopotissa ja Sortavalan Helylässä on muinaislinnojen vieressä viikinkiajan kalmisto, mikä on varma merkki samanaikaisesta asutuksesta. Olisiko väestö jättänyt käyttämättä vartio- ja turvapaikoiksi soveltuvat mäet? Eikö rikkoutunut ja palanut esineistö voi olla peräisin linnoihin kohdistuneista hyökkäyksistä ja niitä seuranneista tulipaloista? Käkisalmen Linnan sekä Lopotin ja Paasonvuoren muinaislinnojen löytöaineistossa on ristiretkiaikaa vanhempia palaneita karneolihelmiä, joita ei voi selittää sepän varastoiksi. Myös palanut savi viittaa palaneisiin rakennuksiin.

Käkisalmen Linnan merovingi- ja viikinkiaikaiset esineet on löydetty kaivauksissa saaren eri puolilta, ei yhdestä kohden. Ristiretkiaikaa vanhemmat esineet voivat olla peräisin myös linnaa edeltäneestä kalmistosta, joka on tuhottu saaren varustelutöissä. Esineiden löytyminen 1200–1300-luvun kerrostumista selittyy parhaiten linnasaaren rakennusvaiheissa tapahtuneilla maansiirroilla, jotka ovat hävittäneet saarella olleen kalmiston tai asuinpaikan. Selitys, jonka mukaan viikinkiaikaiset esinemuodot olisivat tulleet Karjalassa käyttöön uudestaan 1300-luvulla,³⁷ ei ole uskottava, missä olen yhtä mieltä Taavitsaisen kanssa.

Karjalan muinaislinnojen merovingi-viikinkiajan aineistosta päättelen, että paikat ovat olleet jo tuolloin käytössä. Muussa tapauksessa esinelöytöjen, joihin muinaistutkijan on nojaututtava, todistusvoimaa tarkoituksellisesti heikennetään; pajaoletusta käyttäenhan voidaan väittää, että ristiretkiaikaisetkin esineet olisivat sepän romumetallia. Karjalan 1000-luvun esinekätöt, joita on pidetty – joskin varauksin – sotien ja rauhattomien aikojen merkkeinä, sekä muinaislinnojen viikinkiaikaiset löydöt saattavat olla saman epävarman poliittisen tilanteen heijastumia, vaikka historiallisten lähteiden kuvaamat levottomuudet kuuluvatkin myöhäisempään aikaan.

Tutkijat ovat jokseenkin yksimielisiä siitä, että Karjala on saanut merovingi- ja viikinkiaikana asutussisää Länsi-Suomesta.³⁸ Näin ollen uudisasukkaat ovat varmaankin tuoneet mukanaan myös kaikki tuntemansa sota- ja puolustustaidot. Jos tuolloin Länsi-Suomessa on ollut linnoitettuja paikkoja, mistä ei tosin vallitse yksimielisyyttä,³⁹ on

ainakin teoriassa mahdollista, että myös uusilla asuinsijoilla on hyödynnetty alueella sijaitsevia korkeita maastokohtia.

Käkisalmen Linnan ja Räisälän Tiurinlinnan ikää olen käsitellyt yksityiskohtaisemmin toisessa yhteydessä.⁴⁰ Kuten tunnettua, Tiurinlinnaa ei mainita venäläisissä kronikoissa karjalaisten linnojen joukossa 1333. Se ei kuitenkaan riitä todisteeksi väitteelle, että linna olisi rakennettu vasta myöhemmin.⁴¹ Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa 1323 oli kielletty linnojen rakentaminen uuden rajan molemmin puolin.⁴² Arkeologiset löydöt ja historiallisten lähteiden kuvastamat tilanteet viittaavatkin siihen, että valtaosa Karjalan muinaislinnoista olisi varustettu aikavälillä 1100–1323 jKr., mutta linnojen käyttö on voinut toki jatkua tämän jälkeenkin.

Linnojen tarkoituksesta

Kivi- tai maavalleilla varustetut kohteet on tulkittu ensisijaisesti sodankäynnin strategioiden näyttämöiksi, nimenomaan 'linnoiksi', puolustus- ja pakopaikoiksi, joskin muitakin tulkintoja (mm. kulttipaikat, käräjäpaikat) voisi esittää.⁴³ Sille, ettei linnoilta ole löytynyt kovin paljon aseita, on luonnollinen selitys: taisteluiden jälkeen ne on korjattu pois. Viipurin linnasaarelta on kuitenkin löydetty lukuisia särkyneitä jalkajousen nuolenkärkiä, jotka on tulkittu piirityksen muistoiksi.⁴⁴

Taavitsainen on luokitellut Suomen muinaislinnat puolustuslinnoihin ja hyökkäyslinnoihin sekä kauppa- ja käsityöpaikkoihin. Hän on myös tarkastellut linnoja sen mukaan, miten ne sijaitsevat asutukseen nähden ja jakanut kohteet ns. lähi- ja kaukolinnoin.⁴⁵ Linnan sijaitessa asutuksen keskellä tai enimmillään kolmen kilometrin päässä kalmistosta tai hajalöytökeskittymästä kysymys on lähilinnasta. Kaukolinnojen etäisyys mainitunlaisista muinaisjäännöskohteista on vastaavasti yli kolme kilometriä.

Jos Karjalan kohdalla – tutkimusten vähäisyydestä johtuen – hyväksytään yksittäisenkin hajalöytö välillisesti asutuksen merkiksi, yli puolet Karjalan linnoista kuuluu ns. lähilinnoin. Aivan asutuksen vieressä on sijainnut ainakin kaksi muinaislinnaa: Kurkijoen Lopotin Linnamäki ja Sortavalan Paasonvuori – molempien lähellä on viikin- kielainen kalmisto. Jouko Heinonen⁴⁶ on arvellut, että Lopotin Linnamäki olisi varustettu nimenomaan läheisen asutuksen ja kauppapaikan turvaksi ja että varsinaisena puolustuslinnana olisi toiminut Hämeenlahden Linnavuori, joka on muiden Kurkijoen saariston linnojen jälkeen matkalla viimeisenä sulkenut pääsyn Laatokalta Lopottiin. Tunnettujen kiinteiden muinaisjäännösten ja linnan välinen etäisyys ei ole kovin pitkä myöskään Kaukolan Koverilassa ja Sortavalan saaristossa.

Lähilinnojen ensisijainen tehtävä oli puolustus; yllätyshyökkäyksenkin sattuessa seudun asukkaat ehtivät niille turvaan. Taavitsainen ei hyväksy selitystä, jonka mukaan kaukolinnat olisivat olleet pakolinnoja. Naisten ja lasten, karjan ja arvokkaimman omaisuuden kuljettaminen pitkien ja vaikeakulkuisten matkojen päähän olisi vihollisen liikehtiessä seudulla ollut liian hankalaa ja vaarallista. Ryöstelevien ja hävitystä aiheuttavien joukkojen parasta liikkumisaikaa oli talvi, jolloin kulku kävi joutuisasti jäätyneiden vesistöjen ja soiden yli ja jolloin karjakin oli koottuna yhteen paikkaan. Hyökkääjän kannalta toinen otollinen kausi oli sadonkorjuu-aika. Taavitsaisen mukaan kaukolinnoja käytettiin joukkojen kokoamiseen ja vihollisen ennaltatorjuntaan vastahyökkäyksellä.⁴⁷

Kivivallittomiakin 'linnoja' on saatettu käyttää tilapäisesti joukkojen kokoamiseen. Lyhytaikaisen toiminnan jälkiä on vaikea tavoittaa arkeologian keinoin. Vain paikan nimi saattaa enää kuvata mäen muinaiskäyttöä. Korkeat maastokohdat ovat olleet oivallisia vartiopaikkoja, joilta on voitu seurata lähestyvien vieraiden liikkeitä ja ilmoit-

Näkymä Kurkijoen Lopotin Linnamäelle. Kuvattu Säkkimäeltä. Kuva P. Uino 1989.

taa tulitiedotuksella eteenpäin mahdollisesta vaarasta. Sortavalan seudulla on useita valvonta- ja tiedotusjärjestelmään liittyviä paikannimiä (esim. *Vahtimäki*, *Kokkomäki*, *Palomäki*, *Kellomäki*), jotka viittaavat vartiointiin sekä savu- ja äänimerkkien antoon.⁴⁸

Historiallisen ajan Suomessa on vetäydytty vainoaikoina piilopirteille, joista on säilynyt runsaasti perimätietoa.⁴⁹ Luolien, joita esiintyy varsinkin Antrean ja Jääsken 'linnojen' yhteydessä,⁵⁰ käyttö pakopaikkoina on usein yhdistetty isonvihan aikaan eli 1710-luvulle, jolloin venäläiset hävittivät maata Kymijoen asti.⁵¹ Jo 1500-luvun lopun sota-
vuodet olivat koetelleet Jääsken kihlakunnan aluetta.⁵²

Mikä selittää Laatokan luoteisrannan linnavuorten suuren määrän? Sortavalan saariston ja Kurkijoen edustan lukuisat korkeat kalliot ovat tarjonneet linnoituksille sopivia paikkoja, eikä mahdollisuuksia ole jätetty käyttämättä. On oletettu, että Laatokan rannoilla muinaislinnojen tarve olisi ollut suuri siksi, että oli pakko ottaa huomioon sekä vesitse että maitse lähestyvä vihollinen.⁵³ Mantereen puolella sijaitsevat linnat olivat pitkien vesireittien (Hiitolassa Kopsalan Linnavuori – Kokkolanjoki, Kurkijoella Lopotti – Raholanjoki, Sortavalassa Paasonvuori – Helylänjoki) varrella, lähinnä jokien alajuoksulla, jossa ne takasivat väestön turvallisuuden. Osa Sortavalan saariston linnoista on asutukseen nähden ns. lähilinnoina, mutta joukossa on myös selvästi tunnetusta asutuksesta irrallaan olevia kaukolinnoina, joiden vallit on suunnattu vesitse saapuvaa vihollista vastaan.

Taavitsainen⁵⁴ on antanut Laatokan luoteisrannan linnatiheydelle loogisen selityksen: puolustajien kannalta oli taktisesti parempi, jos vihollinen joutui piirittämään useaa kohdetta. Rosvojoukkojen hyökkäyksen varalta oli järkevää varastoida elintarvikkeita ja muuta omaisuutta useampaan kuin yhteen paikkaan ja toivoa, ettei vihollinen onnistuisi löytämään kaikkia kätöjä. Asutuskeskusten ulkopuoliset piilopirtit ja luolat olivat

Kurkijoen Kuuppalan Jäämäki. Kivivalli näkyy huonosti rehevän kasvillisuuden takia. Kuva J. Ailio 1932. Museovirasto.

sopivia kätköpaikkoja sekä ihmisille että erilaisille varastoille. Veden ja rehun saanti asetti piilopaikoille omat rajoituksensa. Varmasti olikin eduksi, jos piilopaikoissa ja varustetuissa linnoissa oli valinnanvaraa sen mukaan, mistä suunnasta vihollisen odotettiin lähestyvän.

Korkeiden mäkien varustaminen kivivalleihin ja mahdollisesti puuvarustuksin – puhumattakaan näiden jatkuvasta kunnossapidosta – on edellyttänyt jonkinasteista, talojen tai kylien välistä yhteistoimintaa. Vartiointia ja tiedotustakaan on tuskin voitu luoda ja hoitaa ilman jonkinlaista järjestöä. Taavitsainen on esittänyt, että linnojen varustaminen olisi tapahtunut nopeammin ja pienemmällä työmäärällä kuin mitä yleensä luullaan.⁵⁵

Kun ajattelee Laatokan luoteispuolen (ns. Taka-Karjalan) väestön asemaa turkishaankijoina, mikä heijastuu vielä Vatjan viidenneksen verokirjan (vuodelta 1500) verotustiedoissa,⁵⁶ on myös oletettava tällä toiminnalla olleen tietty organisaatio. Muinaislinnat voidaan selittää myös järjestöjen tukikohdiksi, organisaation miesjoukkojen kokoontumispaikoiksi,⁵⁷ joita on käytetty arvotavaran (turkikset) säilytykseen. Useiden linnojen avulla on minimoitu monta yhteisön turvallisuusriskiä.

Räisälän Tiurinlinna, Käkisalmen Linna ja Viipurin Linna poikkeavat selvästi muista Karjalan linnoista. Ne sijaitsevat pienillä ja matalilla saarilla: Käkisalmen Linna Vuoksen Laatokan puoleisessa päässä, Tiurinlinna Noisniemi-Käkisalmen -haaran keskivaiheilla ja Viipurin Linna Suomenvedenpohjassa muinaisen Vuoksen läntisen laskuhaaran suussa. Kaikissa kohteissa on todettu runsaasti löytöjä sisältävä kulttuurikerros ja erilaisia rakenteita. Kysymys ei ole yksistään puolustuslinnoista vaan kaupan ja käsityön keskuksista, jotka on ollut tarpeen suojata varustuksin. Kuten Taavitsainen⁵⁸ on todennut, saarilla sijaitsevat linnoitetut kauppakeskukset ovat karjalainen ilmiö; muualla

Suomessa niitä ei ole. Jotain näiden linnojen merkityksestä kertoo sekin, että vain nämä linnat mainitaan venäläisissä aikakirjoissa.

Muiden Vuoksen linnasaarten⁵⁹ historia on epäselvä. Vuokselan Venäjänsaarenkin sijainti Vuoksen pohjoisen haaran eteläpäässä on ollut strategisesti tärkeä.⁶⁰ Tehtiinkö sen vallit vasta sen jälkeen – rauhansopimuksessa mainitusta linnojen rakennuskiellosta huolimatta – kun saaresta tuli 'venäläinen' sen jäätyä Pähkinäsaaren rauhassa 1323 Novgorodin puolelle? Vallien ikää ei voi ratkaista ilman arkeologisia tutkimuksia.

Linnojen historiallista ja poliittista taustaa

Melko vähän on kirjallisuudessa pohdittu sitä, missä historiallisessa tilanteessa Karjalan linnat varustettiin ja keitä olivat ne viholliset, joiden torjumiseksi ne rakennettiin. Linnojen rakentamiselle täytyy kuitenkin löytyä vankat taloudelliset ja poliittiset syyt.

Historiallisissa lähteissä on dokumentoitu kaksi intressistiriitaa: (1) Novgorodin ja Karjalan sekä Hämeen välinen konfrontaatio 1100–1200-luvulla, jolloin venäläiset ja karjalaiset tekivät hävitysretkiä Hämeeseen ja hämäläiset vastahyökkäyksiä sekä (2) Ruotsin ja Novgorodin valtataistelun kiihtyminen 1200-luvulla, jolloin Karjala ei kuulunut vielä selvästi kummankaan etupiiriin.⁶¹ Pähkinäsaaren rauhan jälkeen, kun Käkisalmen Karjala oli liitetty Novgorodiin ja tilanne ainakin jossain määrin stabilisoitunut, lienee linnojen varustelu joksikin aikaa vähentynyt.

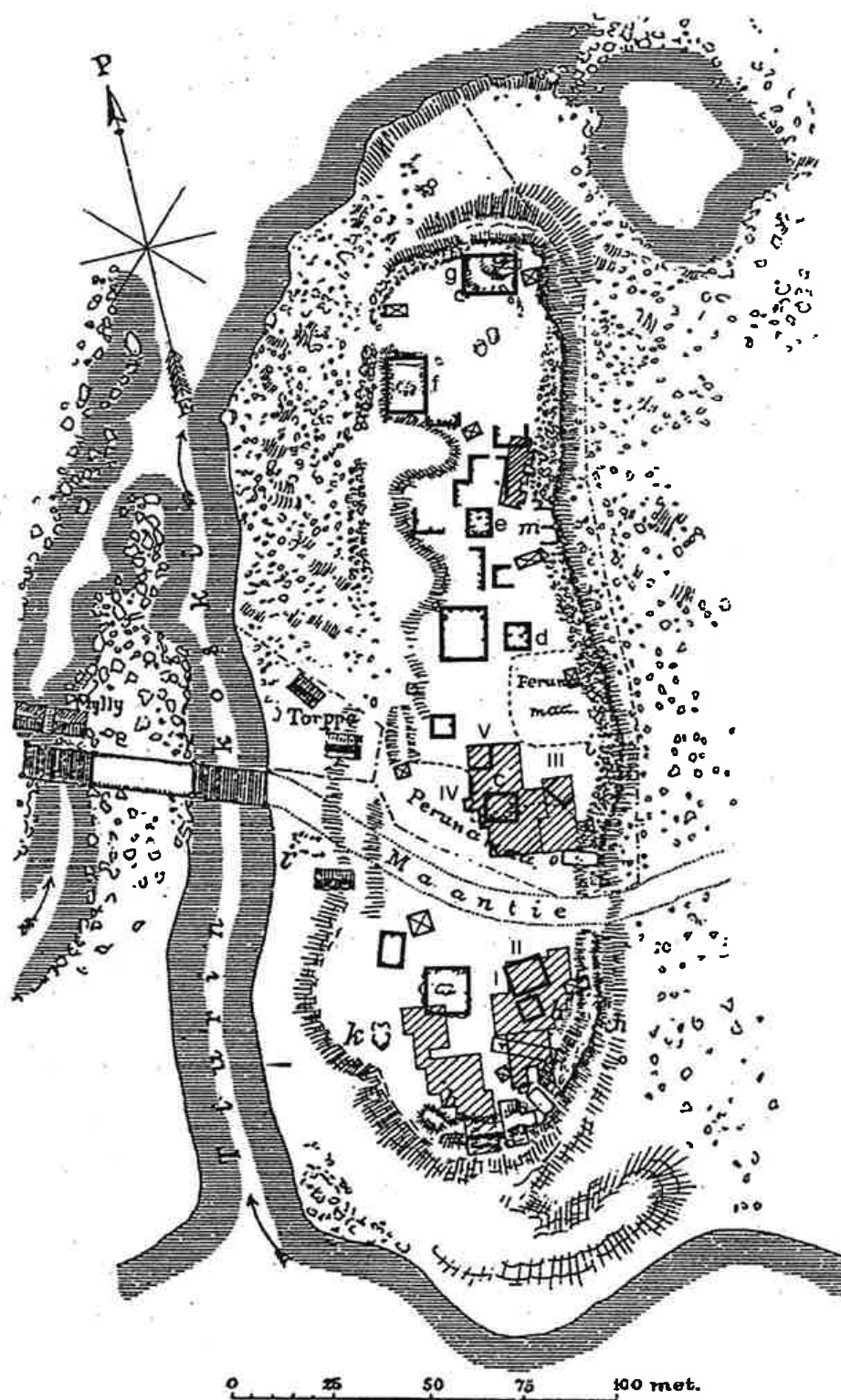
Mihin historialliseen tilanteeseen Karjalan muinaislinnat voidaan kytkeä?

Aarne Europaeus (Äyräpää)⁶² arveli vihollisten olleen jo Laatokan etelärannikolle asettuneita 'viikinkejä' ja myöhemmin novgorodilaisia, jotka tunnetusti saivat Karjalan haltuunsa. Saagoissa esiintyvät viitteet Karjalaan suunnatuista sotaretkistä eivät kuitenkaan ole täysin luotettavia lähteitä.⁶³ Silti kaikki Laatokan piirissä viikinkiajalla liikkuneet skandinaavit tuskin olivat rauhallisia kauppamiehiä; noususuhdannetta elänyt tienoo houkutteli puoleensa varmasti myös aggressiivisempia ja väkivaltaisempia miesjoukkoja. Vähäistä arkeologista todistusaineistoa linnanpaikkojen viikinkiaikaiselle käytölle onkin olemassa.

Käkisalmen kaakkoon päin mennessä lähin huomattava asutuskeskus oli Olhavanjoen alajuoksulla sijainnut Ladoga (Staraja Ladoga eli Vanha Laatokka), jonka skandinaavit tunsivat nimellä Aldeigjuborg. Ladogassa, jonka vanhimmat kerrostumat ajoittuvat 700-luvun puoliväliin, oli ilmeisesti ainakin viikinkiajan alkupuolella skandinaavinen siirtokunta. Asutuksen ja kauppapaikan suojaksi pystytettiin ensimmäinen kivilinnoitus todennäköisesti v. 882.⁶⁴ Ladoga oli epäilemättä tuttu myös tuon ajan karjalaisille kauppiaille.

Svetlana Kočkurkina on muotoillut käsityksensä Karjalan linnojen tarpeesta seuraavasti: karjalaiset joutuivat ristiretkiajalla keskenään vihamielisten ruotsalaisten ja novgorodilaisten väliselle vyöhykkeelle ja tulivat siten vedetyksi mukaan Novgorodin rinnalle taisteluun saksalaisia ritareita ja Ruotsia vastaan.⁶⁵ Muut venäläiset tutkijat ovat yleensä olettaneet linnoja rakennetun ensin hämäläisiä ja sitten ruotsalaisia vastaan.⁶⁶

Novgorodin ja karjalaisten liittolaisuussuhde on dokumentoitu sekä 1100- että 1200-luvun venäläisissä lähteissä.⁶⁷ Novgorodin ja Ruotsin valtapyrkimykset kulminoituivat Karjalassa 1290-luvulla. Vuoden 1292 kronikkamaininnan mukaan 400 ruotsalaista tuli sotimaan Karjalaan, jossa heidät lyötiin ja jotkut otettiin vangeiksi.⁶⁸ Käkisalmen asukkaat nousivat kuitenkin vielä 1300-luvun alkupuolella (v. 1314, 1337) kapinaan novgorodilaisia vallanpitäjiä vastaan ja kutsuivat avuksi ruotsalaisia joukkoja.⁶⁹ Jos Käkisalmen ja Novgorodin liittolaisuussuhde oli näin vakiintumaton, yhteenottoja voi ajatella tapahtuneen jo aiemmin. Karjalan 'autonomia' suhteessa Novgorodiin heijastuu jo-

Räisälän Tiurinlinnan pohjapiirros (Appelgrenin 1891, kuva 40). Kirpičnikovin (1971) ja Kočurkinan (1971–74) kaivausalueet lisännyt lähteiden mukaan P. Uino. Tutkimuksissa löydetyt talojen kiviperustat on merkitty mustilla viivoilla.

Käkisalmen Linna. Kuva P. Uino 1989.

ka tapauksessa mm. 1260-luvulla solmituissa kauppasopimuksissa. Niiden mukaan Novgorod ei katsonut voivansa turvata ulkomaisten kauppiaiden kulkua Karjalan vesialueella.⁷⁰

Entä sitten hämäläiset? Kuten John Lind on todennut, venäläisissä kronikoissa on vuodesta 1042 vuoteen 1311 neljätoista mainintaa *jäämeistä*. Monien varhaisempien mainintojen kohdalla on epäselvää, tarkoittavatko nimitykset *Jam/Jem* nimenomaan Hämettä ja hämäläisiä.⁷¹ Varmat maininnat Novgorodin ja Hämeen (Jem) välisistä konflikteista olisivat vasta vuosien 1226/1227–1311 väliseltä ajalta. Hämäläisten suoranaisesti Karjalaan tekemistä hyökkäyksistä kronikat eivät kerro – vai olisiko taustalla kenties halu jättää oman osapuolen kannalta epämiellyttävät asiat mainitsematta? Karjalan ja Novgorodin välinen liittolaisuussuhde on voinut olla niin löyhä, ettei varsinkaan periferiassa sattuneita tapahtumia ole välitetty kirjata muistiin.

Mitään varmuutta siitä, että linnat olisi rakennettu Hämeestä tehtyjä hyökkäyksiä vastaan, ei siis ole. Jos Novgorod ja Karjala olivat liittolaisia ristiretkiajalla, miten voidaan selittää, että linnat olisi rakennettu venäläisiääkään vastaan? Olen aiemmin esittänyt, että kronikkojen tarkoittamat karjalaiset liittolaiset olisivatkin olleet nimenomaan Etu-Karjalan, lähinnä Käkisalmen Karjalan eli *Korelan* asukkaita.⁷² Asia ei kenties ole näin yksiselitteinen, mutta selitys on ainakin harkinnan arvoinen.

Jos lähdetään siitä, että Karjalaan tuli Hämeestä uudisasukkaita merovingi- ja vii-

kinkiaikana, on mahdollista, että kronikat tarkoittavatkin Taka-Karjalan – ei välttämättä Hämeen *jäämejä*. Kurkijoen ja Sortavalan seutuja eivät kronikat mainitse nimeltä, mutta rauhattomien olojen on täytynyt heijastua sinne asti. Kulttuurikerroksen puuttuminen linnoilta osoittaa, ettei useimpia niistä tarvittu pitkäaikaiseen käyttöön. Kun koko Karjala joutui Pähkinäsaaren rauhassa Novgorodille, Karjala samalla yhdistyi ja Laatokan luoteisrannan linnat menettivät merkityksensä. Ennen sitä Laatokan luoteisranta kuitenkin muodosti oman talousalueen, jota väestö muinaislinnojen avulla puolusti eri ryhmien, mm. Novgorodin intressejä vastaan.

Etu-Karjalassa tilanne oli toinen. Vuoksella oli merkitystä kulkutienä Saimaalta Laatokalle ja Heinjoen haaran kautta Viipurinlahdelle. Vesireitin tehostettu vartiointi tietyiltä paikoilta käsin oli aiheellista. Linnasaarten varustaminen oli tarkoituksenmukaista sekä paikallisten asukkaiden turvallisuuden että Novgorodin etujen kannalta. Käkisalmen, Vuoksen vesistön lukon, haltuunotto oli vahvasti sekä Ruotsin että Novgorodin intresseissä. Käkisalmen ja Viipurin linnoilla turvattiin vesireitin ääripäät ja jyrkimpiin koskiin kuuluva Tiuri, jossa veneet oli vedettävä koskipaikan ohi taivalta pitkin. Järjestelmä piti poissa eri suunnista tulevat epätoivotut matkaajat.

Savonkin muinaislinnoja on arveltu karjalaisten rakentamiksi.⁷³ Etelä-Savon seitsemästä linnasta neljä sijaitsee Savon lounaisosassa, Mikkelin seudulla, jossa oli kiinteän maatalousasutuksen painopiste ja kalmistoissa karjalaistyyppisiä hautoja. Muut linnat sijoittuvat pohjoiseen johtavien vesireittien alkupäähän.⁷⁴ Mikäli katsotaan, että Mikkelin seutu on saanut Karjalasta väestöllisää ristiretkiä aikana ja että karjalaiset ovat olleet turkishankkijoiden kärkeä, voi karjalaisten olettaa ainakin osallistuneen linnojen rakentamiseen.

Tiivistelmä

Vuoksen saarten ja Laatokan luoteisrannan muinaislinnat poikkeavat toisistaan sekä topografialtaan että funktioltaan. Käkisalmen Linna, Räisälän Tiurinlinna ja Viipurin Linna ovat olleet asuttuja kauppa- ja käsityökeskuksia, joiden tehtävänä on samalla ollut Vuoksen väylän vartiointi. Viipurissa ja Käkisalmissa näyttäisi olleen puuvarustuksia ennen 1290-luvulla historiallisesti dokumentoitua linnojen rakentamista.

Laatokan luoteisrannan muinaislinnojen tehtävä on ollut toinen. Alueen karjalaiset (jotka polveutuivat osaksi *jäämeistä*?) eivät olleet Käkisalmen karjalaisten tavoin Novgorodin liittolaisia. Linnoilla on ollut monikäyttöfunktio: niillä on ollut merkitystä väestön puolustukselle ja turkishankintaan erikoistuneiden organisaatioiden toiminnassa mm. turkisten säilytyspaikkoina. Linnojen suuren määrän avulla on minimoitu erilaiset turvallisuusriskit.

Muinaislinnojen vanhimmat rautakauden löydöt ovat aikaväliltä 700–1100 jKr. Räisälän Tiurinlinnaa, Sortavalan Paasonvuorta, Kurkijoen Lopotin Linnamäkeä ja Hämeenlahden Linnavuorta lienee käytetty jo viikinkiaikana. Käkisalmen linnasaarella on voinut olla merovingi-viikinkiajalla kalmisto tai asuinpaikka. Suurin osa löydöistä on ristiretkiajalta ja varhaiskeskiajalta, jolloin kohteiden varustaminen kivivalleihin lienee tapahtunut, ilmeisesti ennen vuotta 1323. Vuoksen linnasaarilla on ollut poliittis-taloudellista merkitystä tämänkin jälkeen.

Karjalan muinaislinnojen historian tarkentaminen tarjoaa tutkimukselle vastaisuuksakin kiperiä mutta kiehtovia haasteita.

- 1 Reinholmin kokoelma, kansio N:o 13, Museovirasto.
- 2 Nyman 1906, 39.
- 3 Killinen 1890; Schvindt 1883; ks. myös Schvindt 1892; 1893.
- 4 Rinne 1914, 45-71; Ailio 1921; Heinonen 1971; Luoto 1984; Taavitsainen 1990; Uino 1997.
- 5 Nissilä 1939, 267-274; 1975, 86-87.
- 6 Ks. Uino 1995a, 464-471.
- 7 Uino 1997, 76-90.
- 8 Appelgren 1891; Schvindt 1893; 1898.
- 9 Hackman 1944.
- 10 Kirpičnikov & Petrenko 1974; Kočkurkina 1975; 1976; 1981; 1982; 1990; 1993; 1995; Spiridonov 1987; Kirpičnikov 1979; 1983; 1984; Tjulenev 1982, 1983; 1984; 1987; 1995; 1997. Ks. myös Uino 1990; 1995b; 1997 ja Saksa 1998.
- 11 Saksa & al. 1990; Kankainen & al. 1995; Vuorela & al. 1992; Lempiäinen 1995; Zetterberg & al. 1995; Saksa 1992; 1997; Uino & Saksa 1993; Uino 1997; Wahl 1995.
- 12 Taavitsainen 1990; ks. myös Luoto 1984.
- 13 Uino 1997, 152.
- 14 Jauhiainen 1982, 171-217.
- 15 Appelgren 1891, 97; Heinonen 1971, 32.
- 16 Rinne 1932, 262; 1947, 103; ks. myös Heinonen 1971, 33.
- 17 Taavitsainen 1990, 124, 135.
- 18 Tjulenev 1987, 10.
- 19 Kankainen & al. 1995; Uino 1997, 261-269.
- 20 Uino 1997, 72-75.
- 21 Ks. Suominen & Hämet-Ahti 1993.
- 22 Räsänen 1944, 62.
- 23 Seppänen 1987, 167.
- 24 Räsänen 1944, 43.
- 25 Suominen & Hämet-Ahti 1993, 10; Lempiäinen 1994, 86.
- 26 Räsänen 1944, 58.
- 27 Taavitsainen 1990; 1991.
- 28 Taavitsainen 1990, 127.
- 29 Gajdukov & Malygin 1990, 65.
- 30 Carpelan 1997.
- 31 Ns. pienet tasavartiset soljet; Uino 1997, 175, kuva 6:4.1.
- 32 Kočkurkina 1981, 73-87.
- 33 Taavitsainen 1990, 130.
- 34 Taavitsainen 1990, 128-132.
- 35 Uino 1997, 259.
- 36 Taavitsainen 1990, 131, 138; 1991, 11.
- 37 Kirpičnikov 1979, 67.
- 38 Ks. Huurre 1984; Uino 1997, 111-117, 174-179.
- 39 Ks. Taavitsainen 1990, 130-131.
- 40 Uino 1997.
- 41 Vrt. Kirpičnikov 1984, 145-146.
- 42 Pähkinäsaaren rauhansopimuksesta ks. Gallén 1968; Gallén & Lind 1991.
- 43 Ks. Luoto 1984, 159-161.
- 44 Tjulenev 1987, 15-16.
- 45 Taavitsainen 1990, 125-126, 139.
- 46 Heinonen 1971, 33.
- 47 Taavitsainen 1990, 133-139.
- 48 Heinonen 1971, 34-35.
- 49 Heinonen 1971, 49.
- 50 Uino 1995a.
- 51 Syrjö 1976, 24-27.
- 52 Ylönen 1957, 437, 454-456.
- 53 Heinonen 1971, 32.
- 54 Taavitsainen 1990, 137.

- 55 Taavitsainen 1990, 143.
- 56 Ronimus 1906a-b; Uino 1997, 133-140, 148-149.
- 57 Ks. Uino 1997, 121-122.
- 58 Taavitsainen 1990, 139.
- 59 Ks. Nissilä 1937. Arvoituksellista ja vaikeasti paikannettavaa Jääsken alueella sijainnutta Bul-
lerborgia ei tässä käsitellä.
- 60 Uino 1997, 351.
- 61 Historiallisista lähteistä mm. Linna 1989.
- 62 Europaeus 1923, 74.
- 63 Ks. Gallén 1984; Uino 1997, 184-186.
- 64 Uino 1986, 222; 1989.
- 65 Kočkurkina 1995.
- 66 Esim. Saksa & Tjulenev 1990, 75.
- 67 Kirkinen 1963; 1984, 273-274; Kočkurkina 1996; Uino 1997, 192-195.
- 68 Lind 1977, 313; Linna 1989, 139.
- 69 Kuujo 1958, 16.
- 70 Kirkinen 1963, 85-86.
- 71 Lind 1977, 302, 314; ks. myös Kirkinen 1984; Linna 1996, 154-155; Uino 1997, 193.
- 72 Uino 1997, 171-172.
- 73 Rinne 1947, 25-29, 35, 104-105.
- 74 Savon muinaislinnoista ks. Lehtosalo-Hilander 1988, 184-187.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Helsingin yliopisto. Arkeologian laitos.

Seppänen, Kimmo, 1987. *Nurmilaukan (Allium oleraceum L.) suhteista nuoremman rautakauden ja varhaiskeskiajan elämäntyyliin muinaisessa Itä-Hämeessä*. Pro gradu -tutkimus.

Museovirasto, Helsinki.

Arkeologian osasto, topografinen arkisto.

Tutkimusraportit, piirroukset, valokuvat.

Kirjasto. Käsikirjoitukset.

H. A. Reinholmin kokoelma. N:o 13. Karjalan muinaislinnoja.

Painetut lähteet

Ailio, Julius, 1921. Suomen vanhat linnat. *Oma maa II*. Porvoo.

Appelgren, Hjalmar, 1891. *Suomen muinaislinnat. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XII*. Helsinki.

Carpelan, Christian, 1997. KM 2672:1 – Keramiikkaa Räisälän Tiurinlinnasta. Appendix 4 teok-
sessa Uino, Pirjo (1997): *Ancient Karelia. Archaeological studies. – Muinais-Karjala. Arkeolo-
gisia tutkimuksia. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 104*. Helsinki.

Europaeus, Aarne, 1923. Muinaistutkimuksen tehtäviä Karjalassa. *Kalevalaseuran vuosikirja 3*.
Porvoo.

Gajdukov, P. G. & Malygin, P. D., 1990. Keramika X v. Trojckogo VIII raskopa. *Novgorod i
Novgorodskaja zemlja*. Istorija i arheologija. Novgorod.

Gallén, Jarl, 1984. Länsieurooppalaiset ja skandinaaviset Suomen esihistoriaa koskevat lähteet.
*Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgiv-
na av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 131*. Helsinki.

Gallén, Jarl, 1968. *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Skrifter utgivna av Svens-
ka Litteratursällskapet i Finland Nr 427:1. Helsingfors.

Gallén, Jarl & Lind, John, 1991. *Nöteborgsfreden och Finlands medeltida östgräns*. Andra de-
len. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland Nr 427:2. Helsingfors.

- Hackman, A., 1944. Bidrag till Viborgs slotts byggnadshistoria. *Analecta Archaeologica Fennica XI*. Helsinki.
- Heinonen, Jorma, 1971. Muinaislinnoista, niiden puolustuksesta ja vainoaikojen hälytystavoista. *Sotahistoriallinen seura ja Sotamuseo. Vuosikirja VII*. Helsinki.
- Huurre, Matti, 1984. Itä-Suomen rautakautinen asutus arkeologian valossa. *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska Vetenskaps-Societeten. H. 131*. Helsinki.
- Jauhiainen, Erkki, 1982. *Karjalan maa. Karjala 2. Karjalan maisema ja luonto*. Hämeenlinna.
- Kankainen, Tuovi & Saksa, Aleksandr & Uino, Pirjo, 1995. The Early History of the Fortress of Käkisalme, Russian Karelia – Archaeological and Radiocarbon Evidence. *Fennoscandia archaeologica XI*.
- Killinen, Kust., 1890. Muinaisjäänöksiä ja -muistoja Sortavalan kihlakunnassa (1882). *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XI*. Helsinki.
- Kirkinen, Heikki, 1963. *Karjala idän kulttuuripiirissä*. Helsinki.
- Kirkinen, Heikki, 1984. Suomi ja sen asukkaat venäläisissä lähteissä vuoteen 1323. *Suomen väestön esihistorialliset juuret. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. H. 131*. Helsinki.
- Kirpičnikov, A. N., 1979. Istoriko-arheologičeskie issledovanija drevnej Korely ("Korel'skij gorod" XIV v.). *Finno-ugry i slavjane*. Leningrad.
- Kirpičnikov, Anatolij, 1983. Steinfestungen Nordrusslands aus der Sicht der neueren bautechnisch-archäologischen Forschungen. *Burgen und Schlösser 1983/II*.
- Kirpičnikov, A. N., 1984. *Kamennye kreposti Novgorodskoj zemli*. Leningrad.
- Kirpičnikov, A. N. & Petrenko, V. P., 1974. Tiverskij gorodok. *Kratkie soobščeniia Instituta arheologii AN SSSR 1974. Vyp. 139*.
- Kočkurkina, S. I., 1975. Pamjatniki tipa Linnavuori v Karelii. *Skandinavskij sbornik XX*. Tallin.
- Kočkurkina, S. I., 1976. Tiversk. *Kratkie soobščeniia Instituta arheologii AN SSSR 1976. Vyp. 146*.
- Kočkurkina, S. I., 1981. *Arheologičeskie pamjatniki Korely V–XV vv.* Leningrad.
- Kočkurkina, S. I., 1982. *Drevnjaja Korela*. Leningrad.
- Kočkurkina (Kochkurkina), S. I., 1990. Old Karelian settlement in Northwest Priladozhje. *Fennoscandia archaeologica VII*. Helsinki.
- Kočkurkina (Kotskurkina), Svetlana, 1993. Karjalan maan salaisuuksia. Muinaiskarjalainen Paa-sonlinna. *Karjala 18.2.1993*.
- Kočkurkina (Kotshkurkina), S. I., 1995. Muinaiskarjalan kaivaukset. *Snellman-Instituutti. Arkistojulkaisu 3*. Kuopio.
- Kočkurkina (Kotškurkina), S. I., 1996. Karjalaan liittyvät kirjalliset tiedot (X–XVI vuosisadoilla). *Historica Fenno-Ugrica I:1. Congressus Primus Historiae Fenno-Ugricae*. Oulu.
- Kuujo, Erkki, 1958. Käkisalmen kaupungin ja maalaiskunnan historia. I (vuoteen 1721). *Käkisalmen historia*. Lahti.
- Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa, 1988. Esihistorian vuosituhanneet Savon alueella. *Savon historia I*. Kuopio.
- Lempiäinen, Terttu, 1994. Kuusiston linnan kasvijäännetutkimukset. *Kuusiston linna. Tutkimuksia 1985–1993. Museoviraston rakennushistorian osaston raportteja 8*.
- Lempiäinen, Terttu, 1995. Medieval Plant Remains from the Fortress of Käkisalme, Karelia (Russia). *Fennoscandia archaeologica XII*.
- Lind, John, 1977. Sjögrens Häme-teori og de russiske krøniker. Et opgør med finsk tradition. *Historisk Tidskrift för Finland 1977:4*.
- Linna, Martti (toim.), 1989. *Suomen varhaiskeskiajan lähteitä. Historian Aitta XXI*.
- Linna, Martti, 1996. Suomen alueellinen pyhimyskultti ja vanhemmat aluejaot. *Vesilahti 1346–1996*. Jyväskylä.
- Luoto, Jukka, 1984. *Liedon Vanhanlinnan mäkilinna. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 87*. Helsinki.
- Nissilä, Viljo, 1937. Vuoksen linnasaarista. *Kaukomieli VII*.
- Nissilä, Viljo, 1939. *Vuoksen paikannimistö I*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 214. Helsinki.
- Nissilä, Viljo, 1975. *Suomen Karjalan nimistö*. Joensuu.
- Nyman, G. J., 1906. H. A. Reinholm. *Suomi*.
- Rinne, Juhani, 1914. *Suomen keskiaikaiset mäkilinnat. I*. Helsinki.

- Rinne, Juhani, 1932. Suomen Karjalan vanhat linnat. *Karjalan kirja*. (2. kokonaan uudistettu painos). Porvoo – Helsinki.
- Rinne, Juhani, 1947. Esihistoria muinaislöytöjen valossa. – Puolustus, rajankäynnit, rajalinnat. *Savon historia* 1. Kuopio.
- Ronimus, J. V., 1906a. *Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja 1500-luvulla. Todistuskappaleita Suomen historiaan. III. VI vihko*. Joensuu.
- Ronimus, J. V., 1906b. *Novgorodin vatjalaisen viidenneksen verokirja v. 1500 ja Karjalan silloinen asutus*. Joensuu.
- Räsänen, Veli, 1944. *Kurkijoen ja sen naapuripitäjien putkilokasvisto. Kuopion Luonnon Ystävien Yhdistyksen julkaisuja. Sarja B, 2, N:o 2*. Kuopio.
- Saksa, A. I., 1992. Käkisalmen maasta esiin kaivettu historia. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 10. Helsinki.
- Saksa, A. I., 1997. Gorod Korela – centr priladožskoj Karelii (po arheologičeskim dannym). *Slavjane i finno-ugry. Arheologija, istorija, kul'tura*. S.-Peterburg.
- Saksa, Aleksandr, 1998. *Rautakautinen Karjala. Muinais-Karjalan asutuksen synty ja varhaisvaiheet. Studia Carelica Humanistica* 11. Joensuu.
- Saksa, Aleksander & Kankainen, Tuovi & Saarnisto, Matti & Taavitsainen, Jussi-Pekka, 1990. Käkisalmen linna 1200-luvulta. *Geologi* 1990.
- Saksa, A. I. & Tjulenev, V. A., 1990. Korela. *Finny v Evrope VI-XV veka. Pribaltijsko-finskie narody. Istoriko-arheologicžskie issledovanija. Vyp. 2*. Moskva.
- Schvindt, Theodor, 1883. *Kansantaruja Laatokan luoteis-rannikolta kesällä 1879*. Helsinki.
- Schvindt (Schwindt), Theodor, 1893. *Tietoja Karjalan rautakaudesta ja sitä seuraavilta ajoilta. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XIII*. Helsinki. (Julkaistu erillisteoksena 1892 nimellä *Tietoja Karjalan rautakaudesta Käkisalmen kihlakunnan alalta saatujen löytöjen mukaan*. Helsinki.)
- Schvindt, Theodor, 1898. *Käkisalmen pesälinnan ja entisen linnoitetun kaupungin rakennushistorian aineksia. Analecta Archaeologica Fennica* II,2. Helsinki.
- Spiridonov, A. M., 1987. Gorodišča-ubežišča drevnej Korely. *Kratkie soobščeniya Instituta arheologii AN SSSR* 190.
- Suominen, Juha & Hämet-Ahti, Leena, 1993. *Kasvistomme muinaistulokkaat: tulkintaa ja perusteluja. Norrlinia* 4.
- Syrjö, V.-M., 1976. *Jääsken kihlakunnan historia II*. Helsinki.
- Taavitsainen, J.-P., 1990. *Ancient Hillforts of Finland. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 94. Helsinki.
- Taavitsainen, J.-P., 1991 (1992). Cemeteries or refuse heaps. *Suomen Museo* 1991.
- Tjulenev, V. A., 1982. Entisajan Viipurin uusista arkeologisista tutkimuksista. *Viipurin kaupungin historia. I osa. Vuoteen 1617*. Lappeenranta.
- Tjulenev (Tjulenev), Wjatscheslaw, 1983. Die Festung Wyborg im 13. bis 16. Jahrhundert aus der Schicht der neueren bautechnisch-archäologischen Forschungen. *Burgen und Schlösser. Heft* 1983/II.
- Tjulenev, V. A., 1984. K voprosu o došvedskom poselenii na meste Vyborga. *Novoe v arheologii SSSR i Finljandii*. Leningrad.
- Tjulenev, V. A., 1987. Viipurin arkeologisen tutkimuksen tuloksia. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita* 8. Helsinki.
- Tjulenev, V. A., 1995. *Izučenie starogo Vyborga*. Sankt-Peterburg.
- Tjulenev, V. A., 1997. Sto let arheologii Vyborga. *Slavjane i finno-ugry. Arheologija, istorija, kul'tura*. S.-Peterburg.
- Uino, Pirjo, 1986. Laatokankaupungin vaiheita. *Iskos* 6. *Studia Praehistorica Fennica C F Meinander septuagenario dedicata*. Helsinki.
- Uino, Pirjo, 1989. On the history of Staraja Ladoga. *Acta Archaeologica Vol. 59–1988*. København.
- Uino, Pirjo, 1990. Luovutetun Karjalan arkeologisesta tutkimuksesta. *Kotiseutu* 3/1990.
- Uino, Pirjo, 1995a. Antrean muinaislinnoista. *Kotiseutomme Antrea*. Helsinki.
- Uino, Pirjo, 1995b. Räisälän arkeologiaa sodan jälkeen. *Räisälän kirja. Jatko-osa*.
- Uino, Pirjo, 1997. *Ancient Karelia. Archaeological studies. – Muinais-Karjala. Arkeologisia tutkimuksia. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 104. Helsinki.
- Uino, Pirjo & Saksa, A. I., 1993. Results and perspectives of archaeological investigations at the

castle of Käkisalmi/Kexholm. *Castella Maris Baltici I. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae I.* Turku.

Wahl, Hannu-Matti, 1995. Kexholms slott. 700-årig historia från karelsk befäst centralort till svensk fästning. *Meddelande 55. Armémuseum 1995.* Stockholm.

Vuorela, Irmeli & Saksa, Aleksander & Lempiäinen, Terttu & Saarnisto, Matti, 1992. Pollen and macrofossil data on deposits in the wooden fortress of Käkisalmi, dated to about AD 1200–1700. *Ann. Bot. Fennici* 29:187–196.

Ylönen, Aulikki, 1957. *Jääsken kihlakunnan historia I.* Imatra.

Zetterberg, Pentti & Saksa, Aleksandr I. & Uino, Pirjo, 1995. The Early History of the Fortress of Käkisalmi, Russian Karelia, as Evidenced by New Dendrochronological Dating Results. *Fennoscandia archaeologica XII.*